

«Jeg er redd for fremtiden»: Unge, bekymrede stemmer i klimadebatten

Ida Vikøren Andersen

1 Klimaskrensler og de unges uro

Flere medieoppslag fra de siste årene forteller om barn og unge som uroer seg for klimaendringene. Blant annet har vi kunnet lese om Sigrid på 18 år som har det vondt og er lei seg på grunn av klimaendringene (Siem 2021), og om Pernille på 12 år som, etter å ha lært om klimaendringene på skolen, fikk angstanfall hver gang det var sol og varmt i luften (Ekanger & Duesund 2019). Sigrid og Pernille er ikke alene om å kjenne på en ubehagelig og vond frykt for klimaendringene. Undersøkelser viser at barn og unge over hele verden uroer seg og at dette påvirker mange sin mentale helse (Marks m.fl. 2021; Clayton 2020). Undersøkelser fra Norge vitner om at klimabekymringen øker i hele befolkningen – men at det fortsatt er de unge som er mest bekymret (Norsk medborgerpanel, gjengitt i Gregersen 2022 og Nordø og Andersen 2022).

I denne artikkelen undersøker jeg innholdet i de unges bekymring, som uttrykt i et utvalg debattartikler skrevet av ungdom mellom 13 og 21 år til ungdomsspalten «Si;D» i *Aftenposten* mellom 2016-2021. Utvalget består av alle tekstene der uro for klimaendringene uttrykkes enten direkte ved bruk av ord som bekymring, frykt og angst eller indirekte gjennom beskrivelser av fremtiden som mørk eller ikke-eksisterende. Min analytiske tilgang til disse tekstene er retorisk, noe som innebærer at jeg undersøker hvordan følelsene uttrykkes, begrunnes og fungerer som retoriske appeller som inviterer bestemte responser fra et publikum. Jeg undersøker altså ikke de indre, psykologiske dimensjonene av de unges klimabekymring, men hvordan følelsen uttrykkes språklig og følelsesuttrykkens sosiale funksjon som henvendelser til et publikum.

Frykt og bekymring omtales ofte som to ulike intensitetsgrader av det vi føler når vi står overfor en mulig trussel, der frykt er den mest intense graden (Smith og Leiserowitz 2014). Angst forbindes med en psykisk diagnose karakterisert av irrasjonell frykt. Klimaangst bør imidlertid ikke forstås som en diagnose, men som en rasjonell uro for klimarelaterte endringer i nær eller fjern fremtid (Ojala m.fl. 2021). I tekstene jeg undersøker benyttes ofte ordene bekymring, frykt og angst om en annen. Etersom jeg ikke er ute etter å forstå de psykologiske dimensjonene ved følelsene som uttrykkes, men deres retoriske og sosiale dimensjoner, altså hvordan de uttrykkes og med hvilke virkninger, skiller jeg her ikke mellom klimabekymring, - frykt og -angst.

Frykt, bekymring og angst er alle ubehagelige følelser. Det ligger i menneskets natur å forsøke å kvitte oss med ubehag. Når vi føler uro, enten i form av bekymring, frykt eller angst, vil vi enten forsøke å gjøre noe for å bekjempe trusselen som forårsaker ubehaget eller forsøke å gjøre noe for å dempe eller unngå selve følelsen. Klimaendringene er en abstrakt, kompleks og global trussel. Problemets omfang og utstrekning kan gjøre det vanskelig for enkeltindivider å se hvordan deres handlinger kan utgjøre en forskjell (se f.eks. Langaas, Fløttum og Gjerstad 2020, 7). Opplevelsen av at det er lite en selv kan gjøre for å påvirke situasjonen kan få oss til å forsøke å dempe de vanskelige følelsene ved å fornekte eller unngå problemet. Av den grunn har frykt og angst gjerne blitt sett på som lite konstruktive responser på klimaendringene som,

heller enn å motivere til handling, kan lede til fornektelse, unnvikelse og apati (Stoknes 2015; Moser 2007).

Særlig barn kan ha vansker med å hamle opp med klimabekymring – både fordi deres kognitive og emosjonelle ferdigheter ikke er ferdigutviklet og fordi de har mindre kontroll over situasjonen enn voksne (Ojala 2012). Studier har vist at mange barn og unge ser nokså mørkt på den klimaendrede fremtiden og oftere enn andre føler håpløshet og hjelpeløshet (Lee og Barnett 2020; Kramming 2017). Dette har fått flere til å advare mot klimakommunikasjon som kan skremme de yngste (f.eks. Pollestad 2019; Vignæs 2019).

Samtidig som mange advarer mot klimaskremsler, anses følelser som bekymring, frykt og angst av alt flere som rasjonelle vurderinger og viktige motivatorer for klimahandling (Cunsolo og Ellis 2018; Cunsolo m.fl. 2020; Ojala m.fl. 2021). Sammenhengen mellom bekymring og konstruktiv problemløsning er påvist i en rekke eksperimentelle studier innen psykologisk forskning (f.eks. Davey 1994; Sweeny og Dooley 2017). I relasjon til klimaendringene, har studier funnet en sammenheng mellom uro og vilje til å leve mer klimavennlig (Bouman m.fl. 2020; Wormbs og Söderberg 2021) og tilbøyelighet til å støtte til klimapolitikk (Bouman m.fl. 2020; Smith og Leiserowitz 2014). Forskningen på de yngste er begrenset, men undersøkelser viser også at barn og ungdommer som uroer seg for klimaendringene ofte føler et større ansvar og engasjement for miljøet og er mer motiverte til å bidra til å løse problemene (Ojala 2010; Hokka m.fl. 1999; Stevenson og Peterson 2016; Ojala 2007).

De unge skribentene jeg undersøker her uttrykker sin uro offentlig. Dette innebærer at deres følelsesuttrykk ikke kun bør forstås som følelsesuttrykk, men også som retoriske appeller til publikums følelser. I artikkelen undersøker jeg disse følelsesappellenes form, innhold og funksjon, altså studerer jeg hvordan disse følelsesappellene inviterer bestemte responser. Først diskuterer jeg hvordan følelsesuttrykk kan forstås som retoriske appeller til publikums følelser. Deretter gjør jeg rede for materialet og metoden, før jeg undersøker hvordan skribentene uttrykker sin frykt for klimaendringene og hvordan disse følelsesuttrykkene inviterer publikum til å handle på bestemte måter.

2 Retoriske fryktappeller

Synet på følelsene som uttrykk for rasjonelle vurderinger og motivatorer for handling er langt fra nytt. I mer enn 2000 år har dette vært en sentral retorisk innsikt om hvordan vi mennesker påvirkes av kommunikasjon. Et betydelig antall sider i bok to av Aristoteles klassiske verk *Retorikken* er dedikert til beskrivelser av ulike følelser – deriblant sinne, skam, medfølelse og frykt – og av hvordan en taler kan vekke disse følelsene i publikum.

Grunnen til at Aristoteles viet de ulike følelsene så stor plass er han mente at det er følelsene som setter mennesker i stand til å treffe valg og beveger oss til å handle. Derfor er det avgjørende at taleren evner å vekke publikums følelser (Aristoteles, 2004, Bok 2, kap. 1). Aristoteles' syn på følelsene som avgjørende for overbevisning og for å motivere til handling står sentralt også i dagens retoriske teori og forskning. Følelser og tenkning forstås som prosesser som henger funksjonelt sammen og følelsene ses på som en naturlig og viktig del av det offentlige liv og den demokratiske debatten (f.eks. Condit 2018; Hariman og Lucaites 2001).

Som all annen retorisk handling, er imidlertid appeller til følelsene situasjonelle og deres virkning situasjonsavhengig (Kjeldsen 2017, 85-86; 314-319). Ulike mennesker vil respondere ulikt på en fryktappell i den samme situasjonen – og de samme menneskene kan respondere ulikt i ulike situasjoner. Man kjenner frykt kun når man opplever at noe en bryr seg om er truet og at denne trusselen er reell. Det er derfor ikke overraskende at klimabekymringen er størst i land som er hardest rammet av klimaendringene (Marks m.fl. 2021; Cunsolo og Ellis 2018). Det er heller ikke overraskende at mennesker som i stor grad bryr seg om naturen og miljøet

uroer seg mer enn andre for klimaendringene, som åpenbart truer det de bryr seg om (van der Linden 2015). Hva et publikum som kjenner frykt gjør med denne følelsen, avhenger også av situasjonen. For at frykt skal motivere til handling og invitere til deliberasjon må det eksistere et håp om at det kan gå bra og det må være mulig for publikum å handle for å avverge trusselen. Trusselen kan, med andre ord, ikke være unngåelig eller utenfor publikums makt å håndtere, men må være noe som er i publikums makt å påvirke (Pfau 2007, 223; Aristoteles 2004, 130).

Dermed vil også følelsesappellers bidrag til den offentlige debatten variere. For eksempel, har Celeste Condit (2018) vist hvordan sinne kan mobilisere til samarbeid om å bekjempe urett, men også bidra til å forringe offentligheten og svekke fellesskapet ved å skape splittelse og hat. På lignende vis kan appeller til frykt få folk til å søke sammen og samarbeide om å bekjempe trusselen de står overfor. Appeller til frykt kan slik bidra til å forsterke fellesskapets samhold og motivere til deliberasjon om fremtidig handling. Appeller til frykt kan imidlertid også bidra til å svekke samhold og samarbeid ved at de som føler frykt vender seg bort fra hverandre og, heller enn å søke etter felles løsninger, søker etter syndebukker. Da kan frykten lede til splittelse og hat.

Her undersøker jeg innholdet i de unge skribentenes følelsesuttrykk og hvordan disse fungerer som retoriske følelsesappeller. Jeg argumenterer for at følelsesappellen kan ha en *deliberativ*, *privat* eller *epideiktisk* funksjon. I den deliberative appellen er følelsesuttrykket orientert mot språkets konative funksjon: Det engasjerer mottakeren direkte gjennom appeller til handling. I motsetning til dette, er et følelsesuttrykk som har en privat karakter orientert mot språkets emotive funksjon: Det uttrykker noe om avsenderens indre tilstand. Avsenderen føler noe, men følelsen rettes ikke mot en spesifikk handling som kan endre situasjonen (Kjeldsen og Andersen 2018, 323; se også, Jakobson 1960). Som analysen vil vise, kan følelsesuttrykk også gi uttrykk for fellesskapets verdier og fungere som en bekreftelse av disse eller som sanksjoner av brudd med disse verdiene. Da vil følelsene være av en epideiktisk karakter: De vil være orientert mot å definere og forsterke fellesskapet og dets verdier (Condit 1985; Perelman og Olbrechts-Tyteca 1971, 50).

Før jeg går løs på analysen av hvordan de unge skribentene uttrykker sin frykt for klimaendringene og undersøker hvordan disse følelsesuttrykkene inviterer til handling og deliberasjon, gjør jeg rede for materialet og metoden.

3 Materiale og metode

Metodisk består studien av en retorisk kritikk av et utvalg tekster skrevet av norske ungdommer om klimaendringene. Tekstene er publisert i *Aftenpostens* ungdomsspalte, «Si;D» som publiserer tekster skrevet av ungdom mellom 13 og 21 år. Alle tekster som omhandler klima og miljø publisert i perioden 2016-2021 er samlet inn manuelt fra <https://www.aftenposten.no/meninger/sid/>, hvor alle innlegg publisert i spalten vises kronologisk. Av de totalt 349 tekstene som omhandler klima og miljø, undersøker jeg her 34 tekster. Disse tekstene er valgt ut fordi uttrykk for bekymring, frykt og angst for klimaendringer er sentrale.

For å finne frem til disse tekstene foretok jeg først ordsøk i de 349 tekstene ved hjelp av verktøyet AntConc, utviklet for å utføre kvantitative ordfrekvensanalyser (Anthony 2005). Jeg søkte gjennom alt materialet med søkeordene **bekymr**, *uro**, *redd**, *redsel*, *livredd**, *frykt**,

angst. Etter å ha sortert ut tilfeller der ordene ikke henviser til skribentenes egen følelse (f.eks. «Anders Giæver snakket om hvor bekymret han er for Greta Thunberg... »), ikke henviser til en følelse (f.eks. «Vi må redde jorden»), samt artikler hvor følelsen ikke relaterer seg direkte til klimaendringene (f.eks. «Frykten for kjernekraft ...»), satt jeg igjen med 31 tekster hvor ulike ord som uttrykker uro forekommer 81 ganger. Deretter foretok jeg en manuell gjennomlesning av de 349 artiklene og identifiserte slik ytterligere tre artikler som karakteriseres av uro, men ikke benytter noen av søkeordene.

Min analytiske tilnærming til disse i alt 34 tekstene er en form for nærlesning best karakterisert som begrepsorientert fortolkende retorisk kritikk (Leff 1980). Dette innebærer at jeg bruker fortolkende, refleksive bevegelser for å undersøke tekstene fra perspektivet til tekstenes impliserte publikum for å etablere hvordan tekstene er konstruert for å invitere et bestemt svar fra et bestemt publikum (Ceccarelli 2001, 6-7). I analysen undersøker jeg både hvordan frykt og bekymring uttrykkes av de unge og hvordan disse uttrykkene fungerer som retoriske appeller til publikums følelser. Dette innebærer at jeg undersøker hva og hvem de unge uttrykker sin uro for og hvordan de begrunner uroen. Videre undersøker jeg følelsenes orientering og retoriske appell, det vil si hvordan de unge omsetter sine egne følelser i oppfordringer henvendt til et publikum. Her skiller jeg mellom tre orienteringer følelsesuttrykkene kan ha: den *private*, den *deliberative* og den *epideiktiske*. Med en privat orientering henviser jeg til følelsesuttrykk som ikke inviterer publikum til å handle, men til å være en tilskuer som observerer skribentenes følelser. Dermed er private følelsesuttrykk primært orientert mot talerens indre tilstand, heller enn mot situasjonen som adresseres. Den retoriske handlingen består i at taleren viser frem sine egne følelser til et publikum som inviteres til å betrakte disse, men uten å bli invitert til å føle det samme eller til å handle for å endre situasjonen. I motsetning til dette, karakteriseres følelsesuttrykk med en deliberativ orientering av at de engasjerer mottakeren direkte gjennom appeller til handling. Epideiktisk orienterte følelsesuttrykk inviterer publikum til å slutte seg til og bekrefte talerens situasjonsbeskrivelse og de verdier taleren promoterer.

I analysene vil disse kategoriene overlappe. Målet med analysene er ikke å plassere tekstene i fastsatte kategorier, men å forklare de ulike måtene frykt og bekymring uttrykkes av de unge skribentene og kritisk undersøke hvordan ulike uttrykk fungerer som retoriske appeller. Derfor beskriver og evaluerer jeg generelle tendenser i materialet og illustrerer disse med særlig egnede eksempler.

4 Klimaangstens opphav og begrunnelse

I de unges tekster formuleres hovedsaklig en bekymring for menneskeheten, uttrykt enten som en generell uro for menneskeartens overlevelse i en diffus eller fjern fremtid eller som en konkret bekymring for ens egen, nære fremtid. Den generelle uroen for menneskeheten som kollektiv størrelse uttrykkes som en redsel for at klimaendringene «truer selve livsgrunnlaget vårt» (8)¹ eller uro for «generasjonene som kommer etter oss» (6). Bekymringen for den nære fremtiden kommer til uttrykk som en uro over hvordan ens eget liv vil bli påvirket av klimaendringene: «Jeg er redd for fremtiden min», skriver en (18). Andre er mer konkrete på hvordan de frykter at klimaendringene vil påvirke deres fremtid. For eksempel skriver en at hun og andre unge er «redde for å leve på en klode der flom, tørke og skogbrann herjer» (16). En annen uttrykker uro for at fortsatt oljeleting truer hennes generasjons fremtidige arbeidsplasser: «Jeg frykter masseledighet for min generasjon om vi ikke klarer å omstille oss nå» (32).

---

¹ Tallene i parentes henviser til artikkelen sitatet er fra. En oversikt over alle artikler i materialet finnes i vedlegget.

En del av skribentene retter oppmerksomheten utover og uttrykker uro for verdens fattigste, som påvirkes mest av klimaendringene, samtidig som de har de dårligste forutsetningene for å tilpasse seg en klimaendret verden. For eksempel skriver en at: «I Norge virker problemene kanskje små, men globalt er og blir problemene store» (6).

Skribentene uttrykker bekymring først og fremst for klimaendringenes påvirkning på menneskene. Dette betyr imidlertid ikke at de ikke også uroer seg for dyrearter og andre økologiske kropper som skoger, isbreer og hav. I tekstene flettes bekymringen for mennesker og natur inn i hverandre. Et illustrerende eksempel på hvordan bekymringen for økologisk tap knyttes direkte til menneskets forutsetninger på jorden, er dette utdraget fra en av tekstene:

Isen smelter, havet stiger, fisken dør, mennesker sulter, artene utryddes, økosystemer kollapser. Vi ødelegger Jorden! Fortsetter vi som nå, går vi en ødelagt fremtid i møte med kaos, klimaflyktninger og økoterrorisme? (7)

Fremtidsscenarioene som artikuleres av de unge skribentene gir oss innsikt i deres forståelse av problemets omfang og alvor og hvem og hva de oppfatter som er truet av klimaendringene. Slik fungerer disse som dystopier som uttrykker og konkretiserer ungdommens frykt. De fungerer også som retoriske appeller til publikums følelser og oppfordringer til å handle for å avverge at fremtiden blir som dystopiene.

Fremtidsfrykten er begrunnet i ulike innsikter og erkjennelser. Flere av de unge skribentene beskriver hvordan *kunnskap* og *informasjon* om klimaendringene skremmer dem. For eksempel, beskriver en av skribentene sin emosjonelle respons på kunnskap om klimaendringene på følgende måte:

Jeg hadde kraftig klimaangst. Jeg kunne ikke se på eller lese nyheter. Jeg skulket naturfagstimene i noen måneder, fordi vi lærte om global oppvarming og konsekvensene det ville ha (2).

Skribenten beskriver her hvordan økt kunnskap om klimaendringene førte til et ubehag som hun først forsøkte å dempe ved å unngå denne kunnskapen. Senere i debattartikkelen forteller hun imidlertid at det ikke først og fremst er kunnskapen om klimaendringene, men innsikten om at denne kunnskapen ikke blir tatt på alvor og omsatt i handling av politikerne som skremmer henne. På lignende vis argumenterer flere av skribentene for at politikerne må være ærlige om situasjonens alvor og iverksette tiltak som svarer til problemets alvorgrad, heller enn å avfeie problemene og gi falskt håp «om at noen finner opp tekniske løsninger som kan rydde etter oss» (22). Skribentene vil ikke bli skjermet fra skremmende fakta, de vil at de ansvarlige skal vise at de tar kunnskapen på alvor. Som en av skribentene skriver:

Vi må ikke la frykten ta overhånd, men vi må tørre å ta kunnskapen på alvor ... For er det én ting som skaper frykt, er det maktpersoner som undervurderer konsekvensene av egen, villet politikk, og later som om alt er ved skjønneste orden (14).

En form for kunnskap som gir opphav til frykt er også den som er ervervet gjennom *sanselige erfaringer*. I flere av innleggene oppgis opplevelser av miljøødeleggelser, ekstremværhendelser

og endringer i klimaet og naturen som opphav til ubehag, sorg og frykt. Slik beskriver, for eksempel, en av debattantene sin personlige opplevelse av klimaendringene:

I byen jeg bor i pleide vintrene å være fylt med snø og kalde temperaturer. Slik det er nå, er vi sjelden heldige og har snø. Julen er ikke helt den samme lenger. Jeg ønsker ikke å ha det sånn. Samtidig ønsker jeg ikke at noen andre skal måtte vokse opp i en verden de vet kommer til å bli ødelagt. En fremtid med null håp – på grunn av oss (6).

Personlige opplevelser av klimaendringene kan bidra til å gjøre det abstrakte, globale og langsomme naturvitenskapelige fenomenet klimaendringer til noe konkret, nært og umiddelbart. Slike sanselige opplevelser av klimaendringene – og følelsene dette vekker – kan derfor være en sterk motivator for handling (Wormbs og Söderberg 2021, 318). Som antydning i eksemplets siste setning, er skribentens bekymring for fremtiden forårsaket ikke bare av hennes egen sanselige erfaring av endringer i klimaet, men også erkjennelsen av vår kollektive skyld i disse endringene. En annen skribent beskriver denne skylden slik: «Mennesker ødelegger jorden. Vi ødelegger jorden. De fleste av oss er med på å ødelegge den litt og litt for hver dag som går» (6). I et tredje innlegg kompliseres dette ytterligere og vi ser hvordan frykthfølelsen er kompleks og et resultat flere vanskelige erkjennelser: vår kollektive skyld, at nødvendige endringer kan føre til personlig tap og at det økologiske tapet vi allerede er skyld i er irreversibelt:

Frykt for at man har vært en del av et system som nå truer selve livsgrunnlaget vårt. Frykt for endringene som må komme hvis vi skal gå over til et grønt samfunn. Frykt for at det allerede er for sent å gjøre noe med problemet (8).

Som allerede antydning, er det som skremmer skribentene aller mest opplevelsen av at politikerne ikke gjør tilstrekkelig for å løse problemet. I innlegget sitert tidligere, hvor en skribent beskriver en opplevelse av «kraftig klimaangst» som førte til at hun unnvek nyheter og undervisning om klimaendringene, illustreres dette tydelig når den samme skribenten hevder at mange av de som uttaler seg om ungdommens klimaangst i mediene har «misforstått hva årsaken til angsten er» (2). Det er ikke kunnskapen i seg selv som gjør mange unge engstelige, det er opplevelsen av at ingen handler for å bekjempe klimatrusselen:

Men det var ikke fakta fra forskere og engasjerte sjeler som bekymret meg. Det var apatien hos voksne og politikerne. Det var voksne som snakket om klimakrisen og hvor alvorlig den er, og samtidig viste tydelig mangel på vilje til å ta grep, endre på egne vaner eller stemme annerledes. Det var politikere som nektet å erkjenne at Norges oljeproduksjon også står til ansvar (2).

Hovedgrunnen til at de unge skribentene er urolige er altså opplevelsen av politikere og andre ansvarlige ikke responderer på den alvorlige situasjonen med å handle, men med fornektelse og ansvarsfraskrivelse. Flere av skribentene beskriver sin engstelse som et direkte resultat av at deres uro ikke blir tatt på alvor av beslutningstakerne. Dette oppleves som et «svik» (3) og gir følgelig opphav til ikke bare frykt, men også sinne og skuffelse (se også Andersen og Fløttum, 2022; Marks m.fl. 2021).

Dette kommer til uttrykk blant annet ved at mange av skribentene fremhever alderen sin, noe som gir en fornemmelse av uskyld som står i sterk kontrast til den eksistensielle bekymringen for klimaendringer. For eksempel beskriver en av skribentene, på 13 år, en prosess med å bli eldre på følgende måte: «Da jeg var tre år bekymret jeg meg for å bli eldre, for at jeg ikke kunne vise alderen min med fingrene mine lenger. Nå er det klima som bekymrer meg»

(1). Videre tydeliggjør påpekningen av alder en skjevfordeling av makt og ansvar og fungerer slik både som en anklage og som et argument for at makthaverne må handle:

Innen jeg er like gammel som Norges statsminister er nå, er det en stor sannsynlighet for at et overveldende flertall av dem som sitter med makten i dag er døde for lengst. ... Hvem er det som plikter å ta de nødvendige politiske grepene? Er det jeg, som uansett ikke kunne ha tatt over som statsminister før den globale temperaturen allerede har økt med godt over to grader? (4)

Slik fungerer skribentenes alder både som en konkretisering av klimaendringenes tidsaspekter og til å skape et narrativ om klimaendringene som en generasjonskonflikt (se Andersen og Fløttum 2022; Nielsen 2021).

Som vist, begrunner skribentene frykten de uttrykker i faktakunnskap, sanselige endringer i klima og miljø, erkjennelsen av kollektiv skyld, muligheten for at det er for sent å avverge irreversible økologiske tap, erkjennelsen av at endring krever personlig tap og manglende politisk handlekraft. Av disse seks begrunnelsene for å føle frykt er det den sistnevnte – manglende politisk handlekraft – som er den mest fremtredende i materialet. Grunnene de unge oppgir for sin egen uro er også grunner som burde uroe publikum. Slik fungerer de unges beskrivelser av årsakene til at de er bekymret for fremtiden som retoriske appeller til publikums følelser. Disse appellene fungerer ved å definere situasjonen som en alvorlig situasjon, fremkalle dystopier av hva som kan skje dersom vi ikke handler og ved å fordele skyld og ansvar. I det følgende undersøker jeg hvordan publikum inviteres til å respondere på disse fryktappellene.

5 Klimaangstens deliberative og epideiktiske orientering

I flertallet av tekstene omsettes skribentenes egen frykt i oppfordringer til publikum om å handle – individuelt eller kollektivt – for å bekjempe klimatrusselen. Et sentralt premiss i innleggene som oppfordrer til individuell handling for å redusere egne utslipp, er at alle kan gjøre *noe* og at dette ikke trenger å koste så mye. Dermed kan bekymringen omsettes i håp og optimisme: Ved å gjøre noe konkret selv, kan man bidra til å løse problemet:

Problemet blir større for hver dag som går, men det er ikke for sent ennå. Om du ikke vil gjøre store endringer til å begynne med, så start smått, tenk på alle som kommer etter deg (6).

Flertallet av skribentene oppfordrer til kollektiv handling og fremsetter generelle eller konkrete politiske krav. Skribentene beskriver hvordan frykten motiverte dem til å engasjere seg i klimasaken og oppfordrer nå andre til å gjøre det samme. For eksempel skriver en: «Jeg er redd for fremtiden min. Derfor skal jeg streike på nytt for klimaet den 24. mai» (18). Frykten omsettes også i konkrete og generelle krav om politisk handling: Enkelte argumenterer for konkrete klimatiltak, som «ingen nye oljelisenser» (2), andre «krever at politikerne handler nå» (16).

I mange av tekstene får følelsesuttrykkene også en epideiktisk funksjon, idet skribentene hyller og fordømmer ting i nåtiden, og en forensisk funksjon, ettersom de også feller dommer

over det som har skjedd i fortiden. De gir politikere (og andre voksnes) handlingslammelse skylden for sin egen uro og hyller andre ungdommer for sitt engasjement og pågangsmot. Et illustrerende eksempel er et innlegg hvor skribenten først beskriver et ønske om å unnvike frykten for fremtiden og skammen over vår kollektive skyld i problemet:

Jeg vil ikke kjenne på frykten for at verden slik vi kjenner den, forsvinner foran øynene våre. Jeg vil ikke kjenne på skammen for at vi, som har mye ansvar, ikke gjør nok. ... Jeg får ofte lyst til å gjemme meg under dynen og vente til de skumle nyhetene forsvinner (3).

Fra å beskrive egen handlingslammelse som resultat av frykt og skam går skribenten videre til å beskrive hvordan hun – og mange andre – trosser ubehaget og tar ansvar for å løse problemet. I motsetning til dette fraskriver politikerne seg sitt ansvar og de gis derfor skylden for at mange unge er urolige for fremtiden. Videre beskriver skribenten hvordan støtten hun finner i fellesskapet gjør det mulig å omsette den lammende frykten og skyldfølelsen i handling. Mens politikernes ansvarsfraskrivelse gjør henne «motløs», gir andre menneskers innsats for klima håp:

Jeg tror at de aller fleste som passer innenfor kategorien «engasjert», har kjent på frykt. Nettopp det å være «engasjert» er for mange et ufrivillig valg, for hva er alternativet? Det farligste som kan skje i en krise, er at man ikke kjemper aktivt mot den. Makthaverne kan spørre seg selv: Hva kan vi ha gjort, eller unngått å gjøre, for å bli sett på som så handlingslammede at ungdommen mister håp? ... Når de få enkeltpersonene med mye makt fraskriver seg det enorme ansvaret de har, er det lett å bli motløs. Da er det oppløftende at mange enkeltpersoner faktisk tar ansvar og gjør det de kan. ... Vi må gjøre det vi kan. I solidaritet, for klimarettferdighet og for vår felles fremtid (3).

I slike anklager mot makthaverne blir skribentens egne følelser av håpløshet, utilstrekkelighet, lammelse og unnvikelse omgjort til en sosial sanksjon der andre holdes ansvarlig og beskyldes. Dermed inviteres publikum til å delta i fordømmelsen av makthavernes ansvarsfraskrivelse. Fellesskapet av de som engasjerer seg blir hyllet og skribenten definerer de verdier og dyder som karakteriserer dette fellesskapet: mot, handlekraft og solidaritet. Med dette inviteres publikum til å bekrefte disse verdiene og slutte seg til fellesskapet som skapes av skribenten. Videre demonstrerer innlegget hvordan frykt kan gå fra å være en privat og lammende følelse til en sosial og handlingsorientert følelse når individet som føler tar del i et felleskap og mottar støtte (se også Ojala 2007; MacKay, Parlee, og Karsgaard 2020). På lignende vis fremhever flere av skribentene følelsen av å være en del av et større felleskap, for eksempel i ulike miljøorganisasjoner, som avgjørende for å håndtere de vonde følelsene de opplever på grunn av klimaendringene. For eksempel beskriver en hvordan hun tidligere vendte de vonde følelsene innover og havnet i en tilstand av lammende klimaangst. Redningen for henne ble å engasjere seg i en miljøorganisasjon der hun mottar støtte fra andre:

Miljøbevegelsen reddet meg fra den altoppslukende angsten. ... Jeg følte meg alene. Håpet fant jeg hos organisasjoner. En miljøbevegelse som har forslag til løsninger, og som tør å kjempe sammen for dem. Det var det eneste som lettet angsten (2).

Slike personlige fortellinger om fellesskapet som redningen fra de uhandterlige følelsene fungerer som appeller til publikum om å søke sammen heller enn å vende seg innover i seg selv. Slik fremhever skribentene samhold som avgjørende både for individets velvære og for å kunne

løse problemet. I et av innleggene formuleres dette eksplisitt når skribenten tar til orde for å møte hets og hat fra motstandere med støtte og kjærighet:

Alle som er engasjert i klimasaken, kjenner på denne samme frykten. Jeg kan kjenne på den daglig. Jeg tør å være modig fordi jeg har funnet et fellesskap som gir meg styrke til å være det. Så kanskje istedenfor å sukke oppgitt over dem som kritiserer klimastreiken, er det på tide heller å anerkjenne frykten deres. Og åpne våre egne armer og si "jeg er også redd". For ja, frykt gir oss mulighet til å vise mot, men enda viktigere – når frykten spres, har vi også en mulighet til å møte den med kjærighet. Og det er denne kjærigheten som gir oss kraften til å bli en del av løsningen. ... Kjærighet er fellesskap, noe vi trenger mer av når vi står overfor en krise så stor som nå (8).

I innleggene omsettes dermed følelser av frykt, håpløshet og apati til kritikk av ansvarsfraskrivelse og hyllest av et fellesskap karakterisert av dyder og verdier som mot, samhold og toleranse. Med dette inviterer skribentene publikum til å ta del i fordømmelsen av beslutningstakernes ansvarsfraskrivelse og tilslutte seg og bekrefte verdiene som de engasjerte ungdommene representerer. Den sosiale funksjonen av denne formen for epideiktisk retorikk er å bekrefte og styrke publikums tilslutning til fellesskapet og dets verdier og derigjennom mobilisere til handling ved å forplikte publikum til å handle i tråd med verdiene de tilslutter seg (Condit, 1985; Perelman og Olbrechts-Tyteca, 1971, 50).

Hittil har vi sett en bevegelse fra at følelsenes orientering var privat og lammende til at følelsen blir vendt utover mot et fellesskap og omsatt i handling. I det som følger undersøker jeg innlegg hvor den motsatte bevegelsen beskrives og en frykt som tidligere motiverte til handling er i ferd med å føre til lammelse og overgivelse. I disse innleggene vendes følelsene innover og er primært av en privat karakter idet skribentene viser frem sine indre følelser for et publikum som hovedsakelig inviteres til å betrakte skribenten og dennes følelsesuttrykk. Som vi vil se, får imidlertid følelsesuttrykkene også en annen funksjon: De unge gir andre skylden for håpløsheten de føler – fortrinnsvis klandrer de maktøverne, som ikke lytter til dem og tar deres uro på alvor. Dermed utøver også disse følelsesuttrykkene funksjoner assosiert med epideiktisk retorikk: De inviterer publikum til å delta i fordømmelsen av politikernes ansvarsfraskrivelse.

6 Klimaangstens private orientering

I enkelte av innleggene uttrykkes frykten som en form for håpløshet. Grunnen til at håpet er i ferd med å svinne hen, er at de unge opplever at politikerne ikke handler og at deres stemme ikke blir hørt. De føler seg sveket, og føler ikke bare frykt, men maktesløshet, håpløshet, sorg, sinne og skuffelse. Et talende eksempel er debattinnlegget med tittelen: «Nyttårstale fra en ungdom som er i ferd med å miste håpet», hvor en 16 år gammel gutt beskriver sin skuffelse over politikken som ble ført det foregående året på følgende måte:

I 2018 gikk jeg inn i det nye året med et håp. ... en fornemmelse om at 2018 måtte bli det året da hele verden skulle ta til fornuft og snu. Året som har gått, viste meg at jeg hadde falske forhåpninger. Nå lurere jeg på om det i det hele tatt er noe håp igjen. Jeg vet ikke om jeg skal gi opp. Når jeg nå går inn i 2019, står jeg igjen med en følelse av

maktesløshet, en tomhet og en pessimisme som jeg aldri har kjent før. ... Jeg vet ikke om jeg skal være sint eller om jeg skal gråte, om jeg skal fortsette å prøve, eller om jeg skal gi opp (4).

Et sentralt tema i uttrykkene for håpløshet og apati er opplevelsen av ikke å bli lyttet til – av å mangle retorisk handlekraft (se Hoff-Clausen, Isager og Villadsen 2005). En som har deltatt i sivil ulydighet i regi av organisasjonen Extinction Rebellion beskriver slike aksjoner som «vår siste moglegheit» (31). Dette utdyper hun på følgende måte:

I årevis har miljøørsla prøvd å setja klima- og miljøkrisa på dagsorden ved å vere optimistar og peike på løysingar. Me har prøvd å bli aktive i politikken, delta i ungdomsråd, skrive brev til politikarar, delta i brøl og gå i tog utan å ha vorte høyrde eller tekne på alvor (31).

En annen skribent, som lenge har engasjert seg i miljøbevegelsen, gir en lignende beskrivelse av opplevelsen av ikke å bli hørt:

Har det noe å si? Jeg spør meg selv: Gjorde det egentlig en forskjell med alle leserinnleggene og demonstrasjonene? Hva nytter det med aktivisme når dere som bestemmer, ikke lytter? (7).

Denne skribenten konkretiserer følelsen av å mangle retorisk handlekraft gjennom å sammenligne sine egne følelser med den desperasjonen som driver den fiktive økoterroristen, Mino, fra Gert Nygårdhaugs økotiologi, *Mino-triologien*, til å utføre «store terrorangrep rettet mot dem han mener er skyld i ødeleggelsene på Jorden». Hun spør: «Når dere ikke gjør noe, når dere svikter, hva gjør vi da? Gjør man da som Mino? Og hvem er i så fall ansvarlig?». Skribentens frykt kan dermed ikke løses ved å omsette frykten til handlekraft gjennom deltakelse i fellesskapet. Det har hun forsøkt, uten at hun ser noen forbedring. Hun har imidlertid ikke gitt helt opp og hun henvender seg til publikum med en oppfordring om å lytte til henne: «Verden faller fra hverandre. Jeg roper og roper (nå igjen!), og håper dere vil høre denne gangen ...».

I tekstene beskriver skribentene hvordan de og mange rundt dem «føler seg engstelige for fremtiden ... og maktesløse i en stor verden, uten mulighet til å påvirke» (33). De beskriver også hvordan dette påvirker deres selvbilde og indre liv: «når man ikke blir sett og hørt, er det lett å føle seg liten og verdiløs» (33). Videre beskriver de hvordan dette påvirker deres syn på fremtiden negativt: De er «ikke sikker på om det finnes lys i enden av tunnelen» (4) – de er i ferd med å gi opp. Dermed vendes følelsene innover og publikums oppmerksomhet henledes hovedsakelig mot taleren og dennes indre tilstand heller enn mot situasjonen som adresseres.

Følelsesuttrykkene er imidlertid ikke kun private, og de unge skribentene er ikke fullstendig handlingslammede. Dersom de hadde gitt opp, hadde de ikke skrevet debattinnlegg til avisen for derigjennom å forsøke å påvirke andre til å innse situasjonens alvor og handle for å avhjelpe situasjonen. Med sine innlegg oppfordrer de – implisitt eller eksplisitt – publikum til å handle. Den eksplisitte oppfordringen til publikum er å lytte til dem når de «roper». Implisitt oppfordrer de dermed også publikum til å besvare deres rop med handling. Enkelte av disse følelsesappellene stenger for deliberasjon ved å utelukke alle andre handlingsmuligheter enn den skribenten foreslår (Walton 2000), for eksempel ved å fremstille sivil ulydighet som «vår siste moglegheit» – med andre ord: som vår *eneste* mulighet. Andre åpner imidlertid for deliberasjon, tydelig i hvordan deres fremste oppfordring til publikum er å *lytte* til skribentenes rop.

7 Konklusjon

Stadig flere er bekymret for klimaendringene og bekymringen er særlig høy i de yngre aldersgruppene. I denne artikkelen har jeg undersøkt innholdet i de unges bekymring, som uttrykt i et utvalg debattartikler skrevet av ungdom mellom 13 og 21 år. Jeg har undersøkt både hvordan følelsene uttrykkes og hvordan følelsesuttrykkene fungerer som retoriske appeller til publikum. Helt konkret har jeg undersøkt hva eller hvem de unge uttrykker sin uro for, hvordan de begrunner denne uroen og hvordan disse følelsesuttrykkene inviterer publikum til å respondere.

Gjennom retoriske analyser har jeg vist at de unges følelsesuttrykk er komplekse og involverer en rekke vanskelige følelser som frykt, skyld, sinne og sorg. Disse følelsene er responser på ulike og sammensatte innsikter og erkjennelser og følelsene bearbeides retorisk på ulike måter i tekstene. Det er likevel mulig å fremheve noen overordnede tendenser i de unges følelsesuttrykk. Skribentenes uro uttrykkes hovedsakelig som en bekymring for menneskehetens fremtid, formulert enten som en generell bekymring for menneskeheten som kollektiv størrelse i en diffus eller fjern fremtid eller som en konkret bekymring for skribentenes egen nære fremtid. Det som skremmer dem er kunnskapen om situasjonens alvor, kombinert med opplevelsen av de ansvarlige gjør lite for å avhjelpe situasjonen. Det som ser ut til å skremme de unge aller mest og gi opphav til følelser av håpløshet og apati er opplevelsen av at deres bekymring ikke blir lyttet til og at deres stemmer betyr lite.

Jeg har argumentert for at disse offentlige uttrykkene for bekymring og frykt bør sees på ikke bare som følelsesuttrykk, men også som retoriske appeller henvendt til et publikum. Gjennom analysene har jeg vist hvordan de fleste følelsesuttrykkene har en deliberativ orientering: De inviterer publikum til å handle for å løse problemet som bekymrer de unge skribentene. I enkelte innlegg oppfordres publikum til individuell handling – til å gjøre små, enkle grep i hverdagen som kan bidra til at utslippene av klimagasser reduseres. I flertallet av innleggene oppfordres imidlertid publikum til kollektiv handling, fremsatt som krav om konkrete politiske tiltak eller generelle oppfordringer til politisk handling. I mange av disse innleggene har også følelsesuttrykkene en epideiktisk orientering og inviterer publikum til å slutte seg til og bekrefte talerens situasjonsbeskrivelse, fellesskapet som fremheves og verdiene som tilskrives dette fellesskapet. I innleggene er det en tydelig sammenheng mellom disse epideiktiske funksjonene og de deliberative: Det er fellesskapet og dets tilslutning til verdier og dyder som pågangsmot, solidaritet og toleranse som gjør det mulig å omsette de vonde følelsene i (krav om) handling.

Hvorvidt de unge opplever at de har makt til å påvirke ser ut til å være avgjørende for hvilken retning deres følelsesuttrykk får. Dette fremkommer tydelig i enkelte debattinnlegg hvor følelsesuttrykkene har en privat orientering og hovedsakelig henleder publikums oppmerksomhet mot talerens indre tilstand. Disse følelsesuttrykkene er foranlediget av skribentens opplevelse av å ha liten eller ingen makt til å påvirke situasjonens utfall. Skribentene beskriver hvordan de har forsøkt å gjøre seg hørt, men har blitt ignorert. De uttrykker håpløshet og apati og beskriver en situasjon der det kanskje er for sent å handle for å avhjelpe problemet. Dette samsvarer med andre studier av klimaendringenes innvirkning på barn og unges mentale helse som finner at klimaangst er tett forbundet med følelsen av å være sveket og forlatt av dem de forventer at skal ordne opp – av voksenpersoner og, i sær, politikere (f.eks. Marks m.fl. 2021). Følelsesuttrykkene er imidlertid ikke kun private og de unge

skribentene er ikke handlingslammet (ennå). Med sine innlegg oppfordrer de, ofte indirekte, men også direkte, publikum til å handle for å lindre deres uro.

I studien har jeg analysert et utvalg debattinnlegg ved hjelp av en retorisk tilnærming. Det er ikke alle ungdommer som skriver debattinnlegg til avisen; tvert imot er det rimelig å anta at de som gjør dette er over middels engasjert i saken og glade i å ytre seg. Følgelig kan jeg ikke, ut fra mine analyser, trekke konklusjoner om hvordan norsk ungdom i alminnelighet opplever og uttrykker klimabekymring. Analysene kan heller ikke slå fast noe om hva de unge skribentene jeg har studert faktisk føler, men om hvordan de uttrykker sine følelser språklig og hvordan disse følelsesuttrykkene fungerer som retoriske appeller.

Klimaendringene påvirker allerede våre liv og alt tyder på at de vil påvirke våre liv enda mer i fremtiden. Med all sannsynlighet vil uroen for klimaendringene øke i takt med at trusselen vokser og rykker nærmere vår hverdag. Derfor trenger vi mer kunnskap både om hvordan denne uroen uttrykkes, oppleves og bearbeides. Denne studien gir innsikt i hvordan enkelte ungdommer uttrykker og begrunner sin uro for klimaendringene. Disse observasjonene kan informere videre empiriske studier av hvordan denne aldersgruppen bearbeider klimaendringene emosjonelt. Studien gir også en pekepinn på hvordan voksne bør forholde seg til unges klimabekymring og -angst. Uroen mange føler ser ut til å kunne motivere både til individuell og kollektiv handling. Dette forutsetter imidlertid at individet som føler opplever at det er noe det selv kan gjøre for å påvirke og at det mottar støtte fra et fellesskap av andre engasjerte individer som gir håp om at det ikke er for sent å handle. Heller enn å beskytte de unge fra den mest skremmende informasjonen bør derfor deres uro lyttes til, valideres og tas på alvor.

Litteratur

- Andersen, Ida Vikøren og Kjersti Fløttum. 2022. 'Adults who fail the next generations and children who refuse to give up': The story of climate change as a battle between the generations. I *Fridays for Future. Sprachliche Perspektiven auf eine globale Bewegung*, 17-38. Narr Francke Attempto Verlag.
- Anthony, Laurence. 2005. AntConc: Design and development of a freeware corpus analysis toolkit for the technical writing classroom. 2005 IEEE International Professional Communication Conference Proceedings, New York: IEEE Xplore: 729–737.
- Aristoteles. 2004. *Retorikken*. Oversatt av Tormod Eide. Oslo: Vidarforlaget.
- Bouman, Thijs, Mark Verschoor, Casper J. Albers, Gisela Böhm, Stephen D. Fisher, Wouter Poortinga, Lorraine Whitmarsh og Linda Steg. 2020. When worry about climate change leads to climate action: How values, worry and personal responsibility relate to various climate actions. *Global Environmental Change* 62:102061.
- Ceccarelli, Leah. 2001. *Shaping science with rhetoric: the cases of Dobzhansky, Schrödinger, and Wilson*. Chicago: University of Chicago Press.
- Clayton, Susan. 2020. Climate anxiety: Psychological responses to climate change. *Journal of Anxiety Disorders* 74:102263.
- Condit, Celeste Michelle. 1985. The Functions of Epideictic: The Boston Massacre Oration as Exemplar. *Communication Quarterly* 33 (4):284-299.
- Condit, Celeste Michelle. 2018. *Angry public rhetorics: Global relations and emotion in the wake of 9/11*. University of Michigan Press.
- Cunsolo, Ashlee og Neville R. Ellis. 2018. Ecological grief as a mental health response to climate change-related loss. *Nature Climate Change* 8 (4):275-281.

- Cunsolo, Ashlee, Sherilee L. Harper, Kelton Minor, Katie Hayes, Kimberly G. Williams og Courtney Howard. 2020. Ecological grief and anxiety: the start of a healthy response to climate change? *The Lancet Planetary Health* 4 (7):e261-e263.
- Davey, Graham C. L. 1994. Pathological worrying as exacerbated problem-solving. I *Worrying: Perspectives on theory, assessment and treatment*, redigert av Graham C. L. Davey og Frank Tallis, 35-59. Oxford, England: John Wiley & Sons.
- Ekanger, Anders og Jenny Duesund. 2019. Pernille (12) var livredd for sol og varme - slik fikk hun hjelp. *NRK*, 30. juni 2019. https://www.yr.no/magasin/pernille-_12_-har-klimaangst---slik-fikk-hun-hjelp-1.14585668.
- Gregersen, Thea. 2022. Bekymring for klimaendringer. Energi og klima, 9. februar 2022. <https://energiogklima.no/nyhet/bekymring-for-klimaendringer/>
- Hariman, Robert og John Louis Lucaites. 2001. Dissent and Emotional Management in a Liberal-Democratic Society: The Kent State Iconic Photograph. *Rhetoric Society Quarterly* 31 (3):5-31.
- Hoff-Clausen, Elisabeth, Christine Isager og Lisa S. Villadsen. 2005. Retorisk agency. Hva skaber retorikken? *Rhetorica Scandinavica* 33:56-64.
- Hokka, Päivi, Hannele Palosuo, Irina Zhuravleva, Kersti Pärna, Helena Mussalo-Rauhamaa og Nina Lakomova. 1999. Anxiety about environmental hazards among teenagers in Helsinki, Moscow and Tallinn. *Sci Total Environ* 234 (1-3):95-107.
- Jakobson, Roman. 1960. Linguistics and poetics. I *Style in language*, redigert av Thomas A. Sebeok, 350-377 Cambridge, MA: MIT Press.
- Kjeldsen, Jens Elmelund. 2017. *Retorikk i vår tid*. 7. utg. Oslo: Spartacus. Original utgave, 2006.
- Kjeldsen, Jens Elmelund og Ida Andersen. 2018. The Rhetorical Power of News Photographs: A Triangulatory Reception Approach to the Alan Kurdi Images. I *Rhetorical Audience Studies and Reception of Rhetoric. Exploring Audiences Empirically*, redigert av Jens Elmelund Kjeldsen, 309-333. Palgrave Macmillan.
- Kramming, Kajsa. 2017. Miljøkollaps eller hållbar framtid? Hur gymnasieungdomar uttrycker sig om miljöfrågor. (Ph.D). Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Langaas, Runa Falck, Kjersti Fløttum og Øyvind Gjerstad. 2020. Expressing one's conceptions of lifestyle in a climate perspective. *Cahiers de praxématique* 73: 1-15.
- Lee, Katharine og Julie Barnett. 2020. 'Will polar bears melt?' A qualitative analysis of children's questions about climate change. *Public Understanding of Science* 29 (8):868-880.
- Leff, Michael C. 1980. Interpretation and the art of the rhetorical critic. *Western Journal of Speech Communication* 44 (4):337-349.
- MacKay, Makenzie, Brenda Parlee og Carrie Karsgaard. 2020. Youth Engagement in Climate Change Action: Case Study on Indigenous Youth at COP24. *Sustainability* 12 (16):6299.
- Marks, Elizabeth, Caroline Hickman, Panu Pihkala, Susan Clayton, Eric R. Lewandowski, Elouise E. Mayall, Britt Wray, Catriona Mellor og Lise van Susteren. 2021. Young People's Voices on Climate Anxiety, Government Betrayal and Moral Injury: A Global Phenomenon. *The Lancet*. [Pre-print].
- Moser, Susanne C. 2007. More bad news: The risk of neglecting emotional responses to climate change information. I *Creating a Climate for Change: Communicating*

- Climate Change and Facilitating Social Change*, redigert av Sunsanne C. Moser og Lisa Dilling. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nielsen, Esben Bjerggaard. 2021. Generationsanklager - konflikt, følelser og ungdomsaktivisme. *Rhetorica Scandinavica* 82:17-33.
- Nordø, Åsta Dyrnes og Ida Vikøren Andersen. 2022. Klimabekymringen øker. Fører denne bekymringen til handling? *Religion og livssyn* 34 (1):4-10.
- Ojala, Maria. 2007. Confronting macrosocial worries: Worry about environmental problems and proactive coping among a group of young volunteers. *Futures* 39 (6):729-745.
- Ojala, Maria. 2010. *Barns känslor och tankar om klimatproblematiken*. Energimyndighetens rapportserie 2010:31, Eskilstuna, Energimyndigheten.
- Ojala, Maria. 2012. How do children cope with global climate change? Coping strategies, engagement, and well-being. *Journal of Environmental Psychology* 32 (3):225-233.
- Ojala, Maria, Ashlee Cunsolo, Charles A. Ogunbode og Jacqueline Middleton. 2021. Anxiety, Worry, and Grief in a Time of Environmental and Climate Crisis: A Narrative Review. *Annual Review of Environment and Resources* 46 (1):35-58.
- Perelman, Chaïm og Lucie Olbrechts-Tyteca. 1971. *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*. University of Notre Dame Press.
- Pfau, Michael William. 2007. Who's Afraid of Fear Appeals? Contingency, Courage, and Deliberation in Rhetorical Theory and Practice. *Philosophy & Rhetoric* 40 (2):216-237.
- Pollestad, Geir. 2019. Vi skremmer ikke bort klimakrisen. *NRK* 24. september 2019. <https://www.nrk.no/ytring/vi-skremmer-ikke-bort-klimakrisen-1.14715972>.
- Siem, Bård. 2021. Sigrid har klimaangst: - Det gjer vondt. *NRK* 20. august 2021. https://www.nrk.no/vestland/sigrid-har-klimaangst_-_det-gjer-vondt-1.15612828.
- Smith, Nicholas og Anthony Leiserowitz. 2014. The Role of Emotion in Global Warming Policy Support and Opposition. *Risk Analysis* 34 (5):937-948.
- Stevenson, Kathryn og Nils Peterson. 2016. Motivating Action through Fostering Climate Change Hope and Concern and Avoiding Despair among Adolescents. *Sustainability* 8 (1):6.
- Stoknes, Per Espen. 2015. *What we think about when we try not to think about global warming: toward a new psychology of climate action*. White River Junction, Vt: Chelsea Green Publishing.
- Sweeny, Kate og Michael D. Dooley. 2017. The surprising upsides of worry. *Social and Personality Psychology Compass* 11 (4):1-10.
- van der Linden, Sander. 2015. The social-psychological determinants of climate change risk perceptions: Towards a comprehensive model. *Journal of Environmental Psychology* 41:112-124.
- Vignsnæs, Maria Knoph. 2019. Mental Helse Ungdom advarer mot klimaangst: Vi må ikke bruke barn som virkemiddel. *NRK*, 24. september 2019. https://www.nrk.no/norge/mental-helse-ungdom-advarer-mot-klimaangst_-vi-ma-ikke-bruke-barn-som-virkemiddel-1.14716183.
- Walton, Douglas. 2000. *Scare tactics: Arguments that appeal to fear and threats*. Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Wormbs, Nina og Maria Wolrath Söderberg. 2021. Knowledge, Fear, and Conscience: Reasons to Stop Flying Because of Climate Change. *Urban Planning* 6 (2):314-324.